

УДК 373.5.018

Ж. В. Петрочко

Інститут проблем виховання НАПН України

КОНЦЕПЦІЯ ШКОЛИ, ДРУЖНЬОЇ ДО ДИТИНИ: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ТЕРМІНИ

У статті розкривається питання сутності основних положень Концепції школи, дружньої до дитини. Визначено зміст і складові цілісного благополуччя дитини (духовно-моральне, психічне, фізичне й соціальне благополуччя). Подано тлумачення основних термінів Концепції, а саме: забезпечення прав дитини, особистісна успішність, життєві вміння, моральна, інтелектуальна, естетична вихованість, емоційно-вольова стійкість, фізичний і життєвий тонус, орієнтованість у світі професій, участь у житті суспільства й ухваленні рішень, соціальна захищеність, безпечність життєдіяльності.

Ключові слова: цілісне благополуччя, забезпечення прав дитини, особистісна успішність, життєві вміння.

Постановка проблеми. Інформаційна революція, глобальні перетворення соціуму за останні два десятиріччя ставлять перед освітою низку проблем, що вимагають негайного вирішення. Це обумовлено тим, що ми живемо не просто в період змін, а глибоких історично значущих оновлень, детермінованих загальною динамікою об'єктивного розвитку суспільства, кризою духовності, конструктивної взаємодії між різними поколіннями.

Постала проблема виховати людину з кращими моральними якостями й великим особистісним потенціалом, здатну самостійно визначати проблеми та розв'язувати їх нестандартно, підніматися над складними життєвими ситуаціями й успішно ставити та вирішувати стратегічні завдання власного й суспільного розвитку.

Ми маємо навчитися жити в неперервно змінних умовах. Водночас проблема загострюється через те, що змінився не лише світ, а й сама людина – темп і ритм її життєдіяльності в просторі новітніх технологій, Інтернету.

По-іншому доцільно подивитися й на дитину, бо змінилося її мислення, самоусвідомлення. За допомогою телебачення, Інтернету підростаюча особистість опинилася під пресингом недиференційованої інформації, що нерідко спричиняє розгубленість, кризу. З іншого боку, можливість отримати будь-яку інформацію, нівелювала в дитини потребу у творчому розвитку, пізнавальній активності, нестандартному пошуку.

На жаль, проблеми у сфері дитинства наростають швидше, ніж їх вирішують дорослі. Юнаки й дівчата все частіше переслідують власні цілі, ніж керуються порадами педагогів. Вістря проблеми загальноосвітньої школі є те, що педагоги все частіше «відстають» від учнів, які впевнено почуваються в комп'ютерному світі.

У зв'язку з цим перед школою постає завдання забезпечення умов для успішної самореалізації учня відповідно до його оновлених запитів і гострих, можливо й не актуальних у недавньому минулому, соціальних проблем. Заклади освіти мають стати підтримувальним, розвивальним і превентивно-корегувальним середовищем, оскільки для юних громадян зросла не тільки можливість вибору та автономних дій, а й необхідність прийняття рішень, пов'язаних із стресами, невизначеністю, невпевненістю [3, 22].

Аналіз актуальних досліджень. Відомий російський дослідник Д. І. Фельдштейн наголошує, що нині загострюється завдання структурування часу й простору освіти людини. Ідеться про важливість вибудовування траєкторії розвитку дитини в період невизначеності, у просторі-часі Дитинства. При цьому важливо не стільки доглядати за дитиною, опікуватися нею, скільки сприймати її як носія майбутнього.

Такий простір-час Д. І. Фельдштейн визначає «як об'єктивну дистанцію становлення людини, особливі умови й необхідний спосіб існування-розвитку дитини, коли вона, соціалізуючись та індивідуалізуючись, поступово все глибше входить у Соціум» [3, 16].

Ураховуючи вищесказане, доцільно не просто внести якісь уточнення чи поправки, а розробити нову концепцію сучасної школи; важливо правильно спроектувати функції всіх партнерських організацій у освітньому просторі й забезпечити цілеспрямованість і консолідацію їхніх дій.

Сучасній школі потрібно готувати/вирощувати особистість, яка володіє необхідними знаннями й технологіями, з твердими моральними установками, якій подобаються зміни й посильні труднощі. Така школа має мотивувати дитину на розвиток і водночас захищати її від інфантилізму, безпечності.

Метою статті є розкрити сутність основних положень Концепції Школи, дружньої до дитини, а також дати визначення ключових термінів зазначеної концепції.

Виклад основного матеріалу. Концепція Школи, дружньої до дитини, розроблена авторським колективом науковців (І. Д. Зверева, Ж. В. Петрочко, О. О. Єжова, В. І. Кириченко, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко) під керівництвом академіка І. Д. Беха.

Термін «Школа, дружня до дитини» запропонований Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) для різних країн світу, де впроваджується відповідна інновація. За аналогією в Україні вже успішно реалізовується низка інших інновацій – моделей інституцій, у яких створено середовище, сприятливе для гармонійного розвитку дитини, молодшої людини відповідно до міжнародних стандартів (наприклад, клініка, дружня до дитини; пологовий стаціонар, дружній до дитини; місто, дружнє до дитини).

Школа, дружня до дитини, – це загальноосвітній навчальний заклад, у якому: діти навчаються відповідно до власних схильностей у сприятливому середовищі, що надає можливість повною мірою реалізувати особистісний потенціал; адміністрація школи й учителі несуть відповідальність за те, щоб зробити шкільне середовище сприятливим для розвитку особистості, організовують навчально-виховний процес на засадах розвитку соціально-психологічних компетентностей учня (його життєвих умінь); спільними зусиллями педагогів, учнів та їхніх батьків створено необхідні й достатні умови для забезпечення цілісного благополуччя дитини.

Глибше зрозуміти сутність Концепції Школи, дружньої до дитини, можна, проаналізувавши зміст ключових термінів зазначених у Концепції. На першому плані серед таких є «цілісне благополуччя».

Благополуччя учня – це стан задоволення потреб особи шкільного віку, забезпеченості її прав, особистісної успішності.

Для досягнення стану благополуччя важливо сприяти задоволенню *біологічних* (повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження тощо), *психічних* (інтелектуальний, естетичний, емоційно-ціннісний розвиток, самоусвідомлення, самопрезентація тощо) і *соціальних* (стабільні й теплі стосунки з найближчим оточенням; дружба з однолітками та іншими значущими особами; соціальне самовизначення, соціальна самореалізація, самостійність, незалежність від дорослих тощо) *потреб* учнів.

Потреби дитини безпосередньо пов'язані з її *правами*, проголошеними Конвенцією ООН про права дитини. *Права дитини* як гарантовані державою можливості задоволення її потреб мають бути належним чином забезпечені. *Забезпеченість прав учнів* у Школі, дружній до дитини, – результат дій і заходів щодо реалізації, охорони й захисту прав дітей шкільного віку, які здійснюються соціальним педагогом, психологом, учителями, залученими фахівцями соціальної сфери на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями та їхніми сім'ями. При цьому, реалізація прав передбачає створення сприятливих умов для повного здійснення прав дитини; охорона – запобігання порушенню прав; захист – відновлення порушених прав відповідно до власних повноважень.

Задоволення потреб учня й забезпечення його прав гарантують *особистісну успішність* дитини шкільного віку як здатність досягати поставлених навчальних і життєвих цілей, повною мірою виконувати свої обов'язки, долати труднощі, мати заслужене визнання в шкільному колективі, бути суб'єктом вирішення актуальних проблем.

Складовими цілісного благополуччя дитини є *духовно-моральне, психічне, фізичне й соціальне благополуччя*. Зокрема, стан задоволення потреби дитини в оволодінні духовною культурою суспільства, усвідомлення й осмислення найвищих нематеріальних цінностей, особистісної успішності на шляху до самореалізації, що виражається в багатстві духовного світу дитини, її ерудиції й емоційних запитах, відповідає духовно-моральному благополуччю.

Психологічне благополуччя – стан задоволеності потреби дитини в інтелектуальному, естетичному, емоційно-ціннісному розвитку, самоусвідомленні, що свідчить про узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття особистісної цілісності, внутрішньої рівноваги.

Фізичне благополуччя характеризується станом задоволення потреби учня в повноцінному харчуванні, відпочинку, оптимальних фізичних навантаженнях, що проявляється в гарному фізичному самопочутті, комфорті, фізичному тонусі.

Соціальне благополуччя учня ґрунтується на стані задоволення його потреб у міжособистісних зв'язках, причетності до певної соціальної групи, соціальному комфорті, що виражається в задоволеності особистості своїм соціальним статусом, орієнтацією у світі професій, участю в житті суспільства й ухваленні рішень.

Отже, показниками цілісного благополуччя учня в Школі, дружній до дитини, є:

- моральна вихованість (єдність моральної свідомості й поведінки, єдність слова й діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Вона виявляється в системі моральних якостей, які дозволяють дитині критично оцінювати вчинки, події, ситуації та встановлювати їх моральну цінність; здатності відчувати, сприймати й творити прекрасне в повсякденній діяльності);
- інтелектуальна мобільність (спроможність дитини аналізувати, оцінювати та творчо використовувати зростаючі потоки інформації; її здатності застосовувати свої знання й досвід для розв'язання навчальних і соціальних завдань, здатності продукувати нові ідеї. Розвитку інтелектуальної мобільності сприяє залучення учнів до створення й реалізації різноманітних проектів у навчальному закладі, за місцем проживання, у місті, районі, області, країні);
- естетична вихованість (виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках особистості, пов'язаних із мистецтвом; володінні учнем системою елементарних

мистецьких знань, його здатності адекватно сприймати художні твори, збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва, прагненні й умінні здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері);

- емоційно-вольова стійкість (характеризується ступенем вольового володіння особистістю власними емоціями, як позитивними, так і негативними. Щоденна робота педагогічного й учнівського колективів Школи, дружньої до дитини, має бути спрямована на розвиток уміння учнів керувати власними емоціями на уроках, перервах, у повсякденному житті);

- фізичний і життєвий тонус (виявляється в активності, бадьорості, здатності дитини активно діяти під час виконання різних завдань і доручень. Фізичний і життєвий тонус дитини забезпечується раціональною побудовою режиму дня в школі й удома, харчуванням, заходами профілактики розумової та фізичної втоми, організацією рухової активності та занять оздоровчою фізичною культурою в навчальному закладі);

- орієнтованість у світі професій (зумовлює ступінь самореалізації дитини в майбутньому дорослому житті. Школа, дружна до дитини, сприяє формуванню ставлення дитини до професійного середовища, професій, усвідомленню нею своїх професійних здібностей і допомагає їй спрямувати навчальну діяльність на засвоєння необхідних знань, умінь і навичок. Орієнтованість у світі професій передбачає усвідомлення учнями соціальної значущості праці, сформованість працелюбності як базової якості особистості, потреби в трудовій активності, розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання);

- участь у житті суспільства й ухваленні рішень (передбачає наявність можливостей і засобів для впливу дитини на всі питання, що стосуються її життєдіяльності. Участь у житті суспільства й, зокрема, навчального закладу, ухваленні рішень сприяє набуттю учнем соціального досвіду, є засобом змін, особистісного самовираження, виявом небайдужості до актуальних соціальних проблем учнів, школи, громади тощо. Право дитини на участь у житті суспільства й ухваленні рішень реалізується через ефективну діяльність учнівського самоврядування, функціонування дитячих громадських об'єднань, створених на базі навчального закладу, участь у соціально значущих проектах різного рівня – внутрішньошкільних, районних, місцевих, обласних, всеукраїнських;

- комфортність (позначається відчуттям зручності, задоволення навчальною діяльністю та її результатами. Комфортність забезпечується сукупністю умов: ергономічністю, естетичністю та гігієнічним станом

матеріально-технічної бази, позитивним і безпечним психологічним кліматом Школи, дружньої до дитини);

– соціальна захищеність (забезпечується сукупністю юридичних і соціальних гарантій забезпечення прав і свобод дитини, відповідністю змісту діяльності Школи, дружньої до дитини, основним нормативно-правовим документам, що регламентують діяльність навчальних закладів системи освіти України. У Школі, дружній до дитини, мають реалізовуватися всі права учня, та зокрема: на життя й розвиток, недискримінацію, освіту, якнайкраще врахування інтересів дитини, захист від жорстокого поводження тощо. Фундаментом соціальної захищеності учня в Школі, дружній до дитини, є його фізична й психологічна захищеність, що забезпечується низкою зовнішніх і внутрішніх чинників. Внутрішнім чинником захищеності учня є його готовність реалізувати власні права й обов'язки, долати складні життєві обставини, що детермінується рівнем самостійності й соціально-психологічної компетентності. Зовнішні чинники захищеності учня обумовлюються якістю середовища, у якому відбувається його життєдіяльність);

– безпечність життєдіяльності (характеризується відсутністю негативного ризику, пов'язаного з можливістю завдати будь-якої шкоди, навіть мінімальної, здоров'ю дитини; зумовлена раціональною організацією навчально-виховного процесу, ергономічністю шкільного середовища, дотриманням санітарно-гігієнічних норм і правил під час будівництва й експлуатації навчального закладу).

У Школі, дружній до дитини, особлива увага звертається на формування життєвих навичок (умінь) учнів. Їх потрібно тлумачити як соціально-психологічні компетентності, які дають дитині змогу успішно долати труднощі повсякденного життя й адаптуватися до змін. Прикладами ключових життєвих умінь є: уміння налаштовуватися на успіх, переживати невдачі й протидіяти стресам, контролювати себе; уміння попереджувати й конструктивно розв'язувати конфлікти; уміння критично мислити та приймати відповідальні рішення, уміння налагоджувати конструктивну комунікацію тощо.

Іншим, не менш значущим, показником діяльності Школи, дружньої до дитини, є якісна превентивна освіта (процес і результат засвоєння учнем певної системи знань, умінь і навичок, що сприяє формуванню його ціннісної особистісної позиції, повноцінній соціально значущій самореалізації та набуттю компетентності щодо попередження та протидії можливим деструктивним впливам соціуму).

Школа, дружня до дитини, розвиває в учнів здатність успішної адаптації до змін, стратегічного мислення у власних інтересах та інтересах суспільства, конструктивної взаємодії, прояву соціальної активності, творчості, мобільності; спонукає до вироблення умінь просоціальної поведінки, орієнтує не на відтворення стереотипного, а проектування власного життєвого шляху.

У такій школі діти не тільки захищені, а їм подобається навчатися; підтримується активна участь дітей відповідно до їхніх здібностей, гармонійно поєднується урочна й позаурочна діяльність учнів, береться до уваги набутий дитиною соціальний досвід, поважливо ставляться до родинних і національних традицій.

Нові завдання вдосконалення школи, насамперед, передбачають систематичний моніторинг потенціалу навчального закладу, його освітніх і виховних проєктів. Відтак, моніторинг діяльності Школи, дружньої до дитини, передбачає розроблення критеріїв та індикаторів відповідно до основних показників благополуччя особистості й концептуальних засад забезпечення функціонування такого навчального закладу.

Критеріями Школи, дружньої до дитини, є: безпечність і комфортність шкільного середовища; наявність підтримувального й розвивального середовища; сприяння творчому розвитку, інтелектуальній мобільності учнів; участь у житті школи, громади й ухваленні рішень (наявність органів шкільного самоуправління; діяльність психологічної служби школи щодо забезпечення прав дітей, їхнього психологічного здоров'я; готовність педагогів створювати для учнів цілісне сприятливе інтегроване середовище; ефективність науково-методичного супроводу функціонування школи; системність моніторингу діяльності школи.

Отже, *соціальний ефект* від упровадження Концепції Школи, дружньої до дитини передбачає:

- підвищення якості освіти, в т.ч. осучаснення навчально-виховної діяльності;
- досягнення цілісного бачення моделі оновленої та «бажаної для учнів» школи;
- гармонійний розвиток дитини відповідно до її здібностей і задатків, а також викликів часу.

У Школі, дружній до дитини, акцентовано увагу на пріоритетності послідовної гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу; партнерській взаємодії з сім'єю, дитячими й молодіжними громадськими організаціями, місцевою громадою, бізнесовими структурами, іншими

державними й неурядовими інституціями; упровадженні програм превентивного виховання учнів, забезпечення їхнього права на участь у житті суспільства й ухваленні рішень тощо.

Векторами подальших досліджень у цьому напрямі є: визначення чітких і вимірюваних індикаторів моніторингу діяльності Школи, дружньої до дитини, а також розроблення й упровадження інтерактивних технологій відповідно до критеріїв такої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
3. Фельдштейн Д. И. Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI в. / Д. И. Фельдштейн // Современное образование: смыслы и стратегии духовного развития человека / Под. ред. Б. П. Мартиросяна, Г. Н. Фалонова. – М. : ЛУНАНД, 2013. – 616 с.

РЕЗЮМЕ

Петрочко Ж. В. Концепция Школы, дружественной к ребенку: основные положения и термины.

В статье раскрывается вопрос сущности основных положений Концепции Школы, дружественной к ребенку. Определено содержание и составные целостного благополучия ребенка (духовно-нравственное, психическое, физическое и социальное благополучие). Дано толкование таких терминов Концепции, как: обеспечение прав ребенка, личностный успех, жизненные навыки, моральная, интеллектуальная, эстетическая воспитанность, эмоционально-волевая стойкость, физический и жизненный тонус, ориентация в мире профессий, участие в общественной жизни и процессе принятия решений, социальная защищенность, безопасность жизнедеятельности.

Ключевые слова: целостное благополучие, обеспечение прав ребенка, личностная успешность, жизненные умения.

SUMMARY

Petrochko Zh. The conception of school friendly to a child: the essential ideas and key terms.

The article deals with the question of the essence of the main terms of the Conception of School Friendly to a Child. The content of holistic well-being of the child as a condition of needs satisfaction of the person of the school age, ensuring its rights, personal success is defined. The components of holistic well-being are named: spiritual, moral, mental, physical and social.

The interpretation of the key terms is presented: protection of the rights of a child (actions and measures for the implementation of protection and children's rights), personal success (the ability to achieve their educational and life goals, to perform their duties fully, to overcome difficulties, to have cognition in a school collective, to be as the subject of solving actual problems) and life skills (social and psychological competencies that provide a child opportunity to overcome the challenges of every day life successfully and adapt to these changes; the ability to adjust to the succeed, to experience failure and counteract stress, self-

control, the ability to prevent and resolve conflicts constructively, the ability to think critically and make responsible decisions, the ability to establish constructive communication, etc.).

The new tasks of improvement of school envisage the systematic monitoring of potential of educational establishment first of all, its educational and educator projects. Consequently, monitoring of activity of School friendly to the child envisages the development of the criteria and indicators in accordance with the basic indexes of prosperity of a personality and conceptual principles of providing of functioning of such an educational establishment.

It is needed to prepare a personality that owns necessary knowledge and technologies in modern school, with hard moral options with and such a school must pay attention to the child is development and at the same time to protect him from infantilism, unconcern

The content of other important terms the conception reveals are moral, intellectual, aesthetic education, emotional and volitional resistance, and physical vitality, orientation in the world of professions, participation in society and decision-making, social security, safety of life.

Key words: *holistic well-being, the rights of the child, personal success, life skills, conception.*